

УДК 37.015.6

Малюкіна А.О.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та бізнесу
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

АНАЛІЗ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

THE MARKET OF EDUCATIONAL SERVICES ANALYSIS IS IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті визначено поняття «освітніх послуг», розглянуто вплив освітніх послуг на стан економіки країни, охарактеризовано основні аспекти та особливості отримання освіти, узагальнено основні способи поліпшення якості освітніх послуг, охарактеризовано можливі способи удосконалення ринку освітніх послуг в Україні.

Ключові слова: ринок освітніх послуг, вищі навчальні заклади, інновації, рівень акредитації, державне фінансування.

АННОТАЦИЯ

В статье определено понятие «рынок образования», рассмотрено влияние услуг образования на состояние экономики страны, охарактеризованы основные аспекты и особенности получения образования, обобщены основные способы усовершенствования качества рынка образования, охарактеризованы возможные способы улучшения рынка образования в Украине.

Ключевые слова: рынок образовательных услуг, высшие учебные заведения, инновации, уровень аккредитации, государственное финансирование.

ANNOTATION

In this article the concept of «education market», indicated by the impact of education services for the country's economy, describes the main aspects and features of education, outlines the key ways to improve the quality of the education market, described possible ways to improve education services in Ukraine.

Keywords: market of educational services, higher educational establishments, innovations, level of accreditation, state financing.

Постановка проблеми. В Україні початком існування системи освіти можна вважати період виникнення освітніх установ. Сучасна освітня система в Україні представлена дошкільною, загальною, середньою, професійно-технічною, вищою та післядипломною освітою (аспірантура та докторантура). Тому існує пряма необхідність дослідження сучасних тенденцій формування та розвитку ринку освітніх послуг в Україні, а також розробка заходів, спрямованих на підвищення ефективності та розвитку його діяльності – цей фактор й вказує на актуальність вивчення даної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато відомих вчених-економістів розкривають загальні проблеми розвитку ринку освіти, а саме О.В. Гаращук та Є.С. Яковенко. Проте ними не враховуються особливості формування ринку освіти в Україні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Поява комерційних відносин у сфері освіти, формування мережі приватних навчальних закладів спричинила формування

ринку освітніх послуг, яка функціонує на принципах підприємництва та законах товарного виробництва. Саме ця система товарно-грошових відносин, складається між суб'єктами освітнього процесу для досягнення визначеної мети.

Метою дослідження є оцінка сучасного стану та перспектив розвитку ринку освітніх послуг в Україні, а також аналіз напрямів оптимізації та шляхів подолання існуючих проблем у сфері освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. З розвитком економічних процесів посилюється роль знань, які стають товаром у сучасних умовах. Нині конкурентоспроможність економіки країни визначається не тільки обсягом природних та виробничих ресурсів, а й інтелектуальним потенціалом та здатністю сприймати нові знання. В умовах формування економіки знань необхідно враховувати основні фактори конкурентоспроможності країни:

- швидкий розвиток ринку знань;
- використання інновацій;
- активний розвиток соціальної сфери.

Отже, вдосконалення ринку освітніх послуг є необхідною передумовою практичної реалізації мети держави з соціально-орієнтованою економікою до зростання життєвого рівня населення.

Необхідно зазначити, що такі навчальні заклади, як: університет, інститут, консерваторія, академія, що проводять підготовку бакалаврів, спеціалістів та магістрів відносяться до III-IV рівнів акредитації. До I-II рівнів акредитації – це технікуми, училища та коледжі, що здійснюють підготовку фахівців за спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста та бакалавра [1].

Так, якщо у 1990/1991 навчальному році загальна кількість студентів вищих навчальних закладів складала 1 млн 638 тис. осіб, а співвідношення чисельності студентів у відсотковому показнику відобразалася як 45% на 55% на користь університетів, то у 2012/2013 навчальному році в закладах системи вищої освіти III-IV рівнів акредитації навчається майже 2 млн 430 тис. студентів, а заклади I-II рівнів акредитації надають освіту 361,5 тисячі осіб. Отже, за роки незалежності кількість студентів навчальних закладів III-IV рівнів акредитації збільшилася майже у 2,5 рази [2].

Відповідно до статистичних даних, у країні функціонує 505 вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації та 349 III–IV рівнів акредитації. Окрім скорочення мережі вищих навчальних закладів, розвитку вищої освіти в Україні протистоїть і проблема їх різного підпорядкування. Адже державні вищі навчальні заклади I–II рівнів акредитації підпорядковані 16 центральним органам виконавчої влади, вищі навчальні заклади III–IV рівнів акредитації підпорядковані 21 центральному органу виконавчої влади [2].

Різна підпорядкованість спричиняє виникнення подвійності стандартів, у тому числі й стандартів якості освітніх послуг як на регіональному, так і загальнодержавному рівнях.

Варто відзначити тенденцію зниження рівня освіченості населення в Україні (табл. 1).

Як видно з приведених даних таблиці 1, 2014 рік має тенденцію зниження майже у всіх навчальних закладах. Такій тенденції сприяє скрутна політична та економічна ситуація в країні та воєнні дії на південному сході України. Крім того, причиною цього є невідповідність масштабів та структури підготовки кадрів з реальною потребою у них [3].

Ринкові відносини все більше охоплюють не лише сферу вищої освіти, але і стають все більш поширеними у початковій, загальній середній, професійно-технічній та післядипломній освіті, про що свідчать дані Державного комітету статистики щодо обсягів реалізованих освітніх послуг за освітніми рівнями [5]. Так, лідером за обсягами реалізації наукових послуг залишається вища освіта, показники якої у 2014 р. становили 2430 тис. осіб, що у 50 разів більше, ніж в дошкільній освіті, в 4 рази більше, ніж у загальній середній освіті та у 2,7 рази більше, ніж у післядипломній і професійно-технічній освіті разом.

Проте виникає інша проблема, яка пов'язана з тим, що зростання обсягу реалізованих освітніх послуг у грошовому вимірі переважно не передбачає збільшення їхнього обсягу чи підвищення якості, а зумовлене адміністративним втручанням – підвищенням вартості на житлово-комунальні послуги, частки витрат на оплату праці, зростанням поточних витрат тощо.

Варто наголосити, що основним фактором розвитку ринку освітніх послуг в Україні є по-

казник платоспроможності населення. Та проблема полягає в тому, що сьогодні в Україні спостерігається тенденція до зниження рівня життя населення, а й платоспроможності, про що свідчать дані обсягу кінцевих споживчих витрат домогосподарств, у тому числі і на освіту [5].

Саме сьогодні в Україні питання платоспроможності постало особливо гостро. Через воєнні дії у Луганській та Донецьких областях набагато зменшилася еміграція студентів як до цих міст з області й усієї України, так і еміграція студентів до інших населених пунктів. Крім того, можливість оплати за надану освіту у вищих навчальних закладах є далеко не в кожній сім'ї, бо багато хто залишився у прямому сенсі без даху над головою.

Крім того, необхідно враховувати, що показники рівня споживчих витрат на освіту не відображають якості надання освітніх послуг з точки зору задоволення потреб сім'ї різних соціальних і соціально-економічних груп.

Потребує вдосконалення і сучасна система фінансування освіти, яка повинна забезпечувати рівний доступ споживачів до освіти, забезпечувати необхідним обсягом фінансування всі освітні рівні, а також ефективно розподіляти та використовувати кошти загального та спеціального фондів. Законодавчо встановлена прив'язка рівня фінансування освіти від обсягу ВВП країни, зумовлює залежність розвитку освіти від економічного становища країни. Таким чином, очевидно, що протягом років незалежності України рівень витратків на освітню сферу був неналежним для повноцінного розширеного її відтворення.

Варто відзначити, що рівень фінансування освіти в Україні в абсолютному значенні із року в рік зростає. За даними Державного комітету статистики, питома вага витратків на освіту із загальних витратків бюджету за останні 7 років зросла із 14,7% до 20,5%, а відсоток витратків на освіту у структурі ВВП зріс за відповідний період з 4,2% до 6,1%.

Зростанням рівня фінансування за період 2008–2013 рр. відзначилися усі рівні освітньої сфери. В абсолютному значенні фінансування дошкільної освіти за період 2008–2013 рр. збільшилося у 8 разів, загальної середньої освіти

Таблиця 1
Кількість навчальних закладів різного рівня на території України у період 2012–2014 рр.

Показники	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Дошкільні заклади освіти (мережа)	607	612	605
Дошкільні заклади освіти (чисельність дітей, тис. осіб)	54,1	55,7	56,0
Середні навчальні заклади (мережа)	989	983	983
Середні навчальні заклади чисельність учнів (тис. осіб)	304,9	294,2	285,5
Професійно-технічні навчальні заклади (мережа)	511	511	505
Професійно-технічні навчальні заклади (чисельність студентів, тис. осіб.)	386,7	386,1	361,5
Вищі навчальні заклади (мережа)	351	351	349
Вищі навчальні заклади (чисельність студентів, тис. осіб)	2756	2189	2430

у 8,7 рази, професійно-технічної – в 7,7 рази, вищої – в 7 разів, післядипломної – у 5,1 рази [5].

Для покращення діяльності ринку освітніх послуг, необхідним є створення інформаційно-аналітичного середовища відповідної сфери підприємництва. У 2012 р. на ринку освітніх послуг було зареєстровано 42592 підприємств, що на 1845 більше ніж у попередньому. З них за організаційно-правовою формою:

- комунальних установ та закладів – 75%;
- державних організацій – 5,5%;
- філій – 4,9%;
- приватних підприємств – 3,7%;
- товариств з обмеженою відповідальністю – 3,6% [4].

За роки незалежності України суттєвих змін зазнала і структура навчальних закладів за формами власності. На ринку освітніх послуг зростає кількість суб'єктів підприємницької діяльності приватної форми власності у сфері дошкільної, загальної середньої, вищої та післядипломної освіти.

Незважаючи на те, що домінуючими на ринку залишаються заклади державної та комунальної форм власності, все ж розвиток ринкових відносин у сфері освіти в першу чергу пов'язаний із розвитком мережі приватних навчальних закладів.

Отже, в Україні розширюється мережа приватних навчальних закладів, особливо це стосується вищих та загальноосвітніх, кількість яких за період 2002–2012 рр. зросла у 1,8 та 3,1 рази відповідно. Таким чином, варто відзначити тенденцію до зростання частки приватної освіти в країні і відповідного розвитку ринку освітніх послуг.

Проте невирішеною залишається проблема оптимального співвідношення між приватною та державною освітою в Україні. Надмірна орієнтація на приватну освіту не призведе до підвищення фінансування освітньої сфери. Адже більшість споживачів освітніх послуг мають низьку платоспроможність. Також слід врахувати досвід провідних європейських країн, більшості європейських країн зберігається на рівні близько 70%. Такого ж курсу необхідно дотримуватися і в Україні.

Проаналізувавши ринок освітніх послуг в Україні, можемо стверджувати, що існують такі проблеми:

- скорочення освітніх закладів;
- зниження частки осіб, які навчаються за рахунок бюджетних коштів, та зростання частки придбання освітніх послуг за рахунок коштів населення свідчить про зниження рівня

фінансування освіти, та зростання явища комерціалізації освіти;

- фінансування освіти зростає в абсолютному значенні;
- низька платоспроможність українського населення;
- рівень інвестицій в освіту.

Для вирішення зазначених проблем, на нашу думку, необхідно:

- реформувати сучасні освітні заклади з тим, щоб вони відповідали потребам економіки регіонів, інтеграції освіти і науки та інноваційним технологіям навчання;
- привести кількість і структуру вищих навчальних закладів у відповідність потребам ринку праці та світовому освітньому простору;
- створити умови для реалізації принципу автономності вищих навчальних закладів;
- замінити принцип фінансування в освіті в залежності від досягнутого рівня;
- стимулювати розвиток професійно-технічної освіти шляхом збільшення фінансування та реалізації регіональних стратегічних програм розвитку;
- своєчасно контролювати та координувати освітню політику з урахуванням ринкових, економічних та культурно-історичних особливостей;
- створювати навчальні науково-виробничі комплекси на базі об'єднання освітніх закладів та підприємницьких структур;
- необхідна державна підтримка підприємств у сфері освіти шляхом пільгового оподаткування з одночасним контролем якості наданих ними освітніх послуг та відповідності державним стандартам [10].

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, варто зазначити, що сучасний ринок освітніх так і не перетворився на повноцінний сектор економіки, проте чисельність спеціалістів та професіоналів, що отримали освіту в Україні, має позитивну динаміку. Адже велика кількість іноземних студентів в вищих навчальних закладах України свідчить про достатній рівень знань та навичок, які формують компетенцію студента.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гаращук О.В. Соціально-економічні аспекти розвитку вищої освіти в Україні : дисертація на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук : спец. 10.09.12 «Демографія, економіка праці, соціально економіка і політика» / О.В. Гаращук. – Київ, 2009.
2. Діяльність підприємств сфери послуг : статистичний бюлетень. – К. : Держкомстат України, 2010.
3. Експрес випуск Державного комітету статистики від 06.04.2009 № 72 «Випуск товарів і послуг і валовий внутрішній продукт за 2008 рік» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
4. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2011/2012 навчального року : статистичний бюлетень. – К. : Держкомстат України, 2011.

5. Рівень освіти населення України за даними Всеукраїнського перепису населення 2013 року / За ред. О.Г. Осауленка / Статистичний збірник. – К. : Держкомстат України, 2012.
6. Освіта в Україні і за її межами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.osvita.ua/>.
7. Кількість учнів приватних закладів за 2011–2012 : статистичний бюлетень. – К. : Держкомстат України, 2012.
8. Яковенко Є.С. Соціально-економічні аспекти розвитку вищої освіти в Західній Європі та порівняння з Україною : дисертація на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук : спец. 19.83.12 «Демографія, освіта, інновація і політика» / Є.С. Яковенко. – Дніпропетровськ, 2011.